

УДК 347.934

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ THE LEGAL NATURE OF REPRESENTATION IN CIVIL PROCESS

Рязанцева Н.О.,

старший викладач кафедри права

Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Стаття присвячена висвітленню представництва як важливого процесуального засобу репрезентації та захисту інтересів сторін і інших учасників цивільного судочинства. Його суть полягає у процесуальній діяльності представника або повіреного, спрямованій на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, як сторони або третьої особи, що бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння суду у всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванні обставин справи з метою постановлення законного і обґрунтованого рішення по справі.

Ключові слова: представництво, представник, довіреність, правова природа представництва.

Статья освещает представительство как важное процессуальное средство представления и защиты интересов сторон и других участников гражданского судопроизводства. Его суть заключается в процессуальной деятельности представителя или поверенного, направленной на защиту субъективных прав и охраняемых законом интересов другого лица, как стороны или третьего лица, участвующего в деле, государственных и общественных интересов, а также содействие суду во всестороннем, полном и объективном выяснении обстоятельств дела с целью вынесения законного и обоснованного решения по делу.

Ключевые слова: представительство, представитель по доверенности, правовая природа представительства.

The article is devoted to the representation as an important means of procedural representation and protection of interests of the parties and other participants in civil proceedings. The essence of which lies in the procedural activity of a representative or agent designed to protect the subjective rights and legal interests of another person as a party or a third person involved in the case, state and public interests, and promoting the full court, full and objectively determine the circumstances of the case in order rendered lawful and reasonable decision in the case.

Key words: representation, representative, attorney, legal representative nature.

Постановка проблеми. Зростання ролі представництва у цивільному процесуальному праві зумовлене конституційними гарантіями реалізації прав громадян, а також зобов'язаннями України перед міжнародними та європейськими установами щодо реалізації та захисту прав людини. Проведення правових реформ в державі обумовлює необхідність вдосконалення механізмів реалізації громадянами права на судовий захист від посягань на життя, здоров'я, честь, гідність, особисту свободу і майно, що гарантоване ст. 55 Конституції України [1].

Стан дослідження. Питання дослідження правового регулювання представництва в цивільному процесі розглядалися у наукових працях О. М. Вінник, О. В. Дзери, Є. Г. Дрижчаної, Я. А. Розенберга, З. В. Ромовської, С. Я. Фурси, О. С. Харитоновна, М. Й. Штефана та ін.

Мета даної статті полягає в спробі історично-правового дослідження сутності представництва як одного з важливих процесуальних засобів репрезентації та захисту інтересів сторін і інших учасників цивільного судочинства, окресленні принципових особливостей, що характеризують представництво за його видами та повноваженнями представника.

Вклад основного матеріалу. Об'єктивне розуміння дійсної сутності, мети та цілей сучасного процесуального представництва, як соціально-правового явища неможливе без з'ясування історії його виникнення та історичного розвитку.

Історично цивільне процесуальне представництво сформувалося як особливий механізм захисту інтересів осіб під час реалізації ними своїх прав та інтересів, що охороняються законом. Представництво, як соціальна

правозаступницька інституція, відома людству ще з часів Стародавньої Греції та Древнього Риму.

Як форма правозаступництва представництво є результатом становлення державної судової системи на самих ранніх етапах розвитку людської культури. Воно розумілось як юридична підтримка громадян і вже на початкових етапах свого розвитку вважалось почесною соціальною функцією. Суб'єктами представництва спочатку були родичі, інші найближчі люди або сусіди тих чи інших осіб.

Вже в ті далекі часи становлення принципів правової регуляції суспільних правовідносин виникла потреба належного врегулювання представництва спочатку інтересів тільки патриціїв, а пізніше і плебсу, у стосунках із державою, зокрема, в особі збирачів податків, як представників цієї держави, а потім – і у всіх інших правовідносинах, які потребували такого представництва.

Розмаїття термінів, якими визначалось представництво в епоху Римської імперії, наприклад – *agere, patrocinium, conditor, defensor, condemnation* [2, с. 21] та інші – принципово визначало соціально-правову багатогранність цього явища, як відповідно врегульованого на ті часи інституту реалізації найрізноманітніших матеріально-правових інтересів зацікавлених осіб, які не могли бути реалізованими у будь-якій іншій формі, аніж через опосередкованість, тобто через народжуваний інститут представництва.

Зі спливом часу в судах стала допускатись участь лише *procurator* або *cognitor*, яким надавалось право особисто замінювати участь відсутньої в суді сторони в разі її хвороби, недієздатності тощо. Це в розумінні тодішньої процесуальної цивілістики означало участь представника відповідача/позивача по судовим спра-

вам як присутньої, так і відсутньої сторони, або, відповідно, – повноправного процесуального помічника такої сторони [2, с. 74, 261]. Етимологічну основу цих понять складали терміни *cognitio* та *procuratio*, що мовою латині відповідно означало «прийняття на себе юрисдикції», «повноваження, управління, довіреність або особу, яка в якості представника діє в інтересах іншої особи чи осіб» [3, с. 35, 205].

Особлива представницька функція в суді виконувалась *advocatus* [2, с. 25]. Ними визнавалися процесуальні помічники сторін в судовому процесі, які спочатку безкоштовно підтримували їх своїм особистим авторитетом та юридичними порадами, однак пізніше, починаючи з періоду принципату, стали отримувати за ці послуги відповідні гонорари. В післякласичний період *advocatus* були організовані в шановану кастову групу, яка в такому вигляді існує і в наші часи.

Генезис інституту представництва спостерігається і у нормативному регулюванні Російської імперії періоду феодалізму. Вперше представництво, як нормативно врегульоване явище, згадується у ст. 185 Соборного уложенія 1649 р. Цією нормою регулювались правовідносини з представництва інтересів недієздатних осіб та передбачалось, що їх представниками можуть бути, перш за все, родичі недієздатних. Разом з тим, цю функцію дозволялось виконувати слугам і навіть селянам вказаних осіб [4, с. 132]. Свідченням процесуальної значимості інституту представництва у правовому регулюванні періоду російського феодалізму є законодавче запровадження у ст. 185 Соборного уложенія імперативу, за змістом якого, якщо недієздатна особа не виставить в строк представника, то вона програє судову справу [4, с. 132]. Останнє навіть в ті далекі часи безумовно означало важливість соціально-правової регуляції інституту представництва інтересів особи в суді, які мали бути забезпечені відповідним супроводом, тобто заступництвом дієздатної особи.

Указом Петра I «О форме суда» від 5 листопада 1723 р. вперше в якості формалізації представницьких функцій в обіг введено поняття довіреності, яке мовою оригінала звучало, як «письма верующие» [4, с. 455]. Цим визначалася юридична сутність довіреності як письмової форми вираження довірителем наданих представникові повноважень на виконання представницьких функцій. Суть цих правовідносин полягала у виключно довірительних стосунках, які будувались на основі взаємної довіри довірителя та повіреного. При укладенні «писем верующих» вперше об'єм прав повіреного презюмувався рівним з правами довірителя.

Свій розвиток інститут представництва отримав і у період абсолютизму. Про це свідчить відповідне регулювання правовідносин представництва та довіреності в царському Указі «Об обязанных крестьянах» від 2 квітня 1842 р. та в «Уложении о наказаниях уголовных и исправительных» від 15 серпня 1845 р. [5, с. 300].

Розуміючи лінгвістичне значення та соціально-правову спрямованість інституту представництва, як юридичної категорії, В. І. Даль більше ста років тому визначав, що представник це – «заступающий чье-либо место, явившийся за кого-либо, представляющийся законно за другого. Представитель истца, ответчика, уполномоченный или заступник перед судом» [6, с. 1014]. Застосований В. І. Далем в контексті визначення досліджуваного поняття термін «заступник» слід виділити особливо, оскільки цим терміном підсилюється не тільки етимологічна але й, перш за все, соціально-правова сутність представництва, як юридичної категорії.

Тобто представник це – той, хто за когось заступається і навіть заступає когось перед кимось у його відсутності.

В сучасній українській мові термін «представник» означає особу, «що представляє кого-небудь, що-небудь, діє за чийсь дорученням, від імені когось, виражаючи чийсь інтереси, репрезентант, заступник» [7, с. 268].

Сучасна теорія права і діюче законодавство розмежовують поняття матеріального та процесуального представництва [8, с. 149-151]. Саме тому представництво в цивільному процесі є самостійним процесуальним інститутом, а не різновидом цивільно-правового представництва, представництва у трудових, адміністративно-правових та інших матеріальних правовідносинах, тобто інститутом матеріально-правового представництва, як вважають окремі дослідники [9, с. 38-42].

Загалом суть цивільного процесуального представництва можна визначити як процесуальну діяльність представника або повіреного, спрямовану на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів іншої особи, як сторони або третьої особи, що бере участь у справі, державних і громадських інтересів, а також сприяння суду у всебічному, повному і об'єктивному з'ясуванні обставин справи з метою постановлення законного і обґрунтованого рішення по справі. На практиці участь представника зацікавленої особи в цивільному судочинстві зазвичай розпочинається задовго до того, як справа стає предметом судового розгляду. Викликане це тим, що в більшості випадків пересічний громадянин або інша особа, яка вважає своє право порушеним, потребує кваліфікованої юридичної допомоги з моменту порушення її прав та законних інтересів.

Отже, етимолого-лінгвістична та правова сутність інституту представництва в цивільному процесі повністю базується на класичних принципах представництва, закладених в ньому ще з часів Римського права. Це підтверджується тим, що необхідні передумови для розвитку представництва, що передбачали певне заміщення однієї особи іншою на підставі вираження волі останньої, почали зароджуватись саме у Древньому Римі. У період розквіту Римської імперії стали досить поширеними представництво на основі закону (обов'язкове), а також на змішаних підставах (добровільно-примусове).

З розвитком суспільних правовідносин правове регулювання представництва удосконалювалось, відображуючи процесуальні потреби цивільного судочинства, тому сьогодні представництво у цивільному судочинстві являє собою самостійний правовий інститут, за змістом відмінний від матеріально-правового представництва.

Висновки. В сучасних умовах судочинства наближається до тієї межі, за якою ведення процесу юридично необізнаною людиною може коштувати їй програшу справи. Роль представника при цьому зростає. В цьому ще раз переконує наділення його всім комплексом процесуальних прав у разі відсутності заперечень з боку довірителя. На нашу думку, в подальшому цивільне процесуальне законодавство повинно більше приділяти уваги статусу представника, особливо в частині обмеження його повноважень.

Дослідження правової природи інституту цивільного процесуального представництва у цивільному процесі України сприятиме удосконаленню правового статусу учасників правовідносин, процесуального становища представника, визначенню специфіки існуючих правовідносин, удосконаленню способів реалізації процесуального представництва під час здійснення судочинства у цивільному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (з наст. змінами).
2. Бартошек М. Римское право. Понятия, термины, определения / М. Бартошек. – М. : Юридическая литература, 1989. – 447 с.
3. Латинская юридическая фразеология : словарь / сост. Б. С. Никифоров. – М. : Юридическая литература, 1979. – 264 с.
4. Российское законодательство X-XX веков : в 9 томах / под общ. ред. О. И. Чистякова. – Том 3. Акты земских соборов. – М. : Юридическая литература, 1984. – 460 с.
5. Российское законодательство X-XX веков : в 9 томах / под общ. ред. О. И. Чистякова. – Том 6. Законодательство первой половины XIX века. – М. : Юридическая литература, 1984. – 516 с.
6. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 томах / В. Даль. – Том 3. П – Р. – М. : Terra-книжный клуб, 1998. – 1861 с.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 3 томах / уклад. В. Яременко та ін. – Том 2. К – П. – К. : Аконт, 2001. – 926 с.
8. Гражданский процесс : учебник / под ред. М. К. Треушникова. – М. : – ООО «Городец-издат», 2000. – 412 с.
9. Шерстюк В. М. Судебное представительство по гражданским делам / В. М. Шерстюк. – М., 1984. – 286 с.